

PaedDr. Lucie Zormanová, Ph.D

Uniwersytet Śląski, Instytut Pedagogiki

ORCID: 0000-0002-8004-8674

lucie.zormanova@us.edu.pl

ŠKOLA BEZ KÁZNĚ, MLÝN BEZ VODY

SZKOŁA BEZ DYSCYPLINY, MŁYN BEZ WODY

A SCHOOL WITHOUT DISCIPLINE, A MILL WITHOUT WATER

ABSTRAKT

Příspěvek pojednává o Komenského přínosu k problematice kázně, ukáznění, mravní výchově, trestu, kterým se věnuje především ve svých dílech Velká didaktika, Didaktika česká, Analytická didaktika, ale také v dílech Informatorium školy mateřské, Pampaedie, Pansofie, Oživlý Fortius a Pravidla chování. V příspěvku rozebíráme také typy přestupků a k nim odpovídající typy trestů, tak, jak je navrhl Jan Ámos Komenský.

Komenský byl první, kdo se otázkou kázně z pedagogického hlediska systematicky zabýval a navíc přínosem Komenského je, že problematiku kázně, mravní výchovy, autority učitele, trestů zasadil do svého systematického díla o výchově. V otázce kázně měl Komenský na svou dobu pokrokové názory, neboť je zastáncem mírné kázně propojené s radostnou prací. Zastává názor, že škola by měla být „plna bedlivosti a pozornosti ze stran učitelův i žákův“, nikoliv „plna křiku, ran a pruhů. Navíc pokud jde o kázeň, vidí zdě Komenský také důležitost osobnosti učitele, učitele, který je vzorem, který umí zaujmout žáky, který si dovede kázeň ve výuce udržet.

Mravní výchově, při jejímž popisu se řídí svým náboženským přesvědčením, přikládá Komenský velkou důležitost.

Klíčová slova: mravní výchova, kázeň, ukázněvání, trest, přestupek, typy trestů

ABSTRAKT

Artykuł omawia wkład Komeńskiego w problematykę dyscypliny, wychowania moralnego i pojęcia kary. Owymi tematami zajmuje się Komeński głównie w swoich dziełach *Didaktika Velká*, *Didaktika Česká*, *Analytická didaktika*, ale także w dziełach *Informatorium školy mateřské*, *Pampaedie*, *Pansofie*, *Oživlý Fortius* a *Pravidla chování*. W artykule analizujemy również rodzaje wykroczeń i odpowiadające im rodzaje kar, zgodnie z sugestią Jana Ámosa Komenskiego.

Komeński jako pierwszy w sposób systematyczny zajął się problematyką dyscypliny z pedagogicznego punktu widzenia. Ponadto wkład Komeńskiego polega w jego kompleksowym opisu edukacji, którą zabywa się w swoich dziełach. W kwestii dyscypliny miał Komeński jak na swoje czasy poglądy postępowe, gdyż był zwolennikiem łagodnej dyscypliny połączonej z radosną pracą. Uważa, że szkoła powinna być „pełna czujności i uwagi zarówno ze strony nauczyciela, jak i ucznia”, a nie „pełna wrzasków, uderzeń i smug”. Ponadto, jeśli chodzi o dyscyplinę, Komeński dostrzega również znaczenie osobowości nauczyciela, nauczyciela będącego wzorem do naśladowania, umiejącego zainteresować uczniów, umiejącego utrzymać dyscyplinę na lekcjach. Komeński przywiązuje dużą wagę do wychowania moralnego, w opisie którego kieruje się przekonaniem religijnymi.

Słowa kluczowe: wychowanie moralne, dyscyplina, dyscyplinowanie, kara, wykroczenie, rodzaje kar

ABSTRACT

This paper deals with Comenius' contribution to the topics of discipline, orderly behaviour and moral education, which he covered in his numerous books – the *Great Didactic*, *Czech Didactic*, *Analytic Didactic*, but also in *Informatorium for Kindergarten School*, *Pampaedia*, *School of Pansophy*, *Fortius Redivivus* and *Rules of Behaviour*. The authors also examine types of offences and corresponding punishments, as proposed by John Amos Comenius.

Comenius was the first who systematically covered the questions of discipline, moral education, authority of teacher, problem of punishment and embedded the

issues into his work on education which included a complete system of pedagogical terminology. In connection with discipline, Comenius had progressive views for his time, as he recommends school should be “full of watchfulness and attention from both teachers and pupils” and not “full of screaming, beating and stripes.” Comenius also see the importance of personality of a teacher, who can take pupils and retains the discipline in the clasrrom. Comenius attaches significant importance to moral education; he was influenced in this question by his religion. The moral edcuation he covered the most in the Moral World.

Keywords: moral education, discipline, well-ordering, punishment, offence, types of punishments

ÚVOD

J. Á. Komenský ve svém díle *Velká didaktika*, především v kapitole „O školské kázni“, rozebírá téma, které je dnes vysoce aktuální, kázeň. Zkušenosti z pedagogické praxe každodenně dokazují, že řada učitelů a často nejde jen o ty začínající, má problémy s udržením kázně ve výuce. Ve třídě pak kvůli „vyrušování a zlobení“ žáků panuje permanentní hluk a chaos a výuka se stává neefektivní.

Často se v souvislosti s Komenského pojetím kázně cituje jeho známý výrok „Škola bez kázně, mlýn bez vody.“ Avšak dle slov Josefa Maňáka si nejenom žáci, ale ani mnozí pedagogové z tohoto výroku neberou poučení, neberou si jej příliš k srdci. Dle Maňáka chápal Komenský kázeň jako uvědomělé se podrobení všeobecným zákonitostem, které vyplývají z přirozenosti všech věcí, jejichž „porušování nemá být nikomu trpěno od nejstarších do nejmladších.“ Komenský hodnotil mravní stav své doby velice kriticky, cestu k nápravě společnosti hledal především ve výchově a vzdělávání a v respektování univerzálního řádu. Totéž platí, jak říká Maňák, i pro kázeň v dnešní škole, která rovněž, jak za časů Komenského, odráží situaci celé společnosti. Proto dle Maňáka

nestačí k nápravě izolované jednorázové zásahy, ale cílevědomá, vytrvalá a funkční spolupráce s rodinou a školní komunitou (Maňák, 2010, s. 19–20)

Ačkoliv Maňák zmiňuje tři elementy, které mohou vést podle Komenského k nápravě světa, tak zdůrazňuje zejména jeden z nich, a to výchovu. Napravit svět lze podle Komenského především výchovou. Tímto úkolem se Komenský zabýval dlouhá léta jednak ve svých didaktických spisech, z nichž můžeme zmínit především *Didaktiku velkou* či *Informatorium školy mateřské*, ale především se tímto tématem zabývá ve svých dílech pansofických, z nichž nejdůležitějším je vzhledem k tématu kázně *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, ve kterém ukazuje cestu k nápravě celé společnosti prostřednictvím vzdělávání a výchovy (Šmahelová, 2010, s. 43). Neboť, jak říká Komenský ve svém nejznámějším pedagogickém díle *Didaktika velká* „má-li se zakročit proti zkáze lidského pokolení, musí se to dít nejspíše opatrným a obezřetným vychováváním mládeže.“ (Komenský, 1948, s. 29) Avšak je třeba zdůraznit, že Komenský chápe výchovu a vzdělávání jako pojmy, jež spolu úzce souvisí. Život vidí jako přípravu k životu věčnému. Z toho plynou tři základní požadavky na člověka, a to aby byl: tvorem vzdělávaným, tvorem ctnostným ve smyslu, aby měl „počestné mravy“ a tvorem, který by byl obrazem Tvůrce (Komenský, 1948, s. 46–47)

V dnešní době je problematika kázně ve školách bezesporu palčivým tématem. V souvislosti se školní kázní je často konstatováno, že aby mohla výuka probíhat kvalitně a efektivně, je školní kázeň ve výuce nezbytná. Také Komenský si důležitost kázně pro efektivní a kvalitní výuku uvědomuje. O důležitosti školní kázně se Komenský vyjadřuje takto: „Pravdivé je běžné české přísloví: Škola bez kázně, mlýn bez vody. Neboť odejmeš-li mlýnu vodu, musí se zastavit; zrovna tak odejmeš-li škole kázeň, všechno musí ochabnout.“

Situace od doby Komenského do doby dnešní se pokud jde o kázeň ve škole a autoritu učitele diametrálně změnila, jak si ukážeme na dvou následujících příkladech z textu „Kázní k lidskosti“ (Hábl, 2010, s. 11):

„Klobouky u Brna, r. 1869. Učitel obecné školy se prochází mezi lavicemi, v rukách sepnutých za zády pohupuje rákoskou. Ve třídě panuje hrobové ticho, žáci píšou písemnou práci z přírodopisu. Před tabulí se chvěje žák, který byl přistižen, jak se dívá pod lavici do sešitu. Trest přijde až po písemné práci. Žák ví, že si týden nesedne. Doufá, že se mu podaří špatnou známku co nejdéle zatajit doma před otcem, poněvadž představa druhého výprasku během téhož dne je děsivá.“ ...

„Česká Třebová, r. 2007. Žák deváté třídy základní školy zezadu nasazuje svému učiteli na hlavu odpadkový koš za všeobecného veselí svých spolužáků. Jeden z nich si dokonce celou událost nahrává na mobil a později publikuje na internetu. Je to zábava.“

Problémy se školní nekázní již na mnoha školách nabývají takových rozměrů, že právě časté projevy nekázně jsou důvodem, proč mnoho učitelů, především z řad začínajících učitelů, opouští svou profesní kariéru ve školství a hledá práci raději v jiném odvětví.

I přesto, že chování žáků, autorita a postavení učitele je dnes velmi odlišné od doby, kdy Komenský psal svá nejslavnější díla, jsou Komenského myšlenky i dnes velmi aktuální a přínosné (Zormanová, 2017, s. 3–5).

1. HLAVNÍ MYŠLENKY KOMENSKÉHO O KÁZNI

Komenský byl první, kdo se otázkou kázně systematicky zabýval a zasadil tuto problematiku do svého systematického díla o výchově obsahujícího úplnou soustavu pedagogických pojmů (Zormanová, 2017, s. 3–5). Komenského Velká Didaktika je prvním uceleným dílem o výchově. Můžeme konstatovat, že Komenského Velká didaktika je prvním pokusem o ustavení pedagogiky jako vědy.

V kapitole „O školské kázní“, kterou zahajuje již známou větou „Škola bez kázně, mlýn bez vody“, Komenský doporučuje, že škola by měla být „plna bedlivosti a pozornosti ze stran učitelův i žákův“, nikoliv „plna křiku, ran a pruhů“. Škola by v Komenského pojetí měla být dílnou lidskosti, nikoliv „mučírnu“, jak se často stávalo (Patočka, 1958, s. 42). Neboť pokud chceme, aby se školní práce dařila, musí žáci do školy chodit s radostí, musí se učit s chutí. Aby tomu tak bylo, nesmí mít žáci ze školy strach, nesmí se bát, že budou biti či jinak tvrdě trestáni. Strach snižuje kvalitu duševního rozvoje žáka a tím maří efekt vyučovacího procesu. Proto, aby byla výuka efektivní, musí ve škole panovat radostná, pohodová pracovní atmosféra, v níž se žákům dostává možnosti zažít úspěch při plnění učebních úkolů přiměřených jejich vědomostem, dovednostem a schopnostem.

I Komenský si na základě své pedagogické praxe uvědomoval, že děti se ne vždy chovají ukázněně, proto navrhuje, že „proti těm, kdož hřeší, jest třeba kázně užívat. „Ukázňovat se však nemá proto, že někdo zhřešil, nýbrž proto, aby později už nehřešil.“ Kázeň však musí být užívána „bez vášně, hněvu a nenávisti, s takovou poctivostí a upřímností, aby sám ten, proti komu se jí užije, pozoroval, že se nastupuje proti němu v jeho dobro, a že pochází z otcovské lásky.“ (Hábl, 2010, s. 11–16)

V díle Komenského kázeň a ukázněování žáků má primárně preventivní charakter, a důležité je právě oboustranné pochopení učitelova zásahu, trestu.

Významná je také Komenského myšlenka, že vědomí konečného cíle kázně, tedy finálního výchovně-vzdělávacího cíle, tlumí případný vychovatelův temperament. Tedy, že zlost, hněv, vztek může učitel či rodič lépe zvládnout, bude-li mít předem jasně stanoven výchovně-vzdělávací cíl, jehož se bude při výchově a vzdělávání držet a který bude mít stále na paměti. Tehdy nebude káznit dítě ve vzteku, v hněvu, ale proto, že si bude uvědomovat, že cílem kázně je pomoci dítěti být lepším člověkem. Což bude na způsobu kázně, na jednání učitelově, na postoji

učitele k žákovi poznat. A to poznat pozitivně. Což vycítí i žák. Učitel by tedy měl být k žákům přívětivý a laskavý, měl by být učitelem, který nepředstavuje pro žáky postavu tyрана, nýbrž laskavého, ale důsledného otce (Zormanová, 2017, s. 3–5).

1.1 ZPŮSOBY TRESTÁNÍ

Komenský také rozlišuje způsob káznění dle toho, co je předmětem žákovy nekázně:

Pokud je předmětem žákovy nekázně nezájem o studium, nabádá Komenský ke zdrženlivosti v trestání, neboť nezájem žáků o studium je vinou učitele, který neumí žáky zaujmout, neumí je motivovat k radostné práci.

Pokud se však jedná o morální provinění, za které Komenský považuje oplzlost, vzdorovitost, zatvrzelou zlomyslnost, pýchu, zpupnost či bezbožnost, pak již není tak shovívavý a radí přísný trest, za který považuje kárání a v krajním případě tělesný trest (Zormanová, 2017, s. 3–5). Je tomu tak proto, že morální přestupky „uráží vznešenost Boží a podvracejí základ všech ctností.“ (Hábl, 2010, s. 11–16) Komenský zde zdůrazňuje, že těchto krajních prostředků, tedy trestů tělesných, není dobré používat pro jakoukoli a třeba i zcela nepatrnou příčinu, sice se opotřebují dříve než by nastaly krajní případy, a navíc se oslabuje dopad takového trestu.

To bylo v době Komenského, kdy žáci byli fyzicky trestáni často a velmi krutě, velmi pokrokové. Že kruté tresty byly na denním pořádku je zřejmé kupříkladu z nordhausenského školního řádu, který roku 1580 zakazoval učiteli tlouci žáka knihou do obličeje a šlapati po něm či ze saského řádu, který po učiteli žádá, aby alespoň v kostele netloukl žáka holí do hlavy (Čapek, 1957, s. 38). V této době, kdy fyzické tresty, a to tvrdé fyzické tresty byly na denním pořádku, Komenský zdůrazňuje, že školy mají být opravdovými dílnami lidskosti a nikoliv scholastickými mučírnami mládeže, jako byly doposud. Navíc Komenský znovu zdů-

razňuje, že když už vychovatel musí sáhnout ke krajnímu řešení, „nechť odstraní ze slov každý trpký tón, z tváře rozkacený výraz a z úderů každou krutost, aby sami žáci byli přesvědčeni, že nehoví hněvivé záští, že však má na mysli jejich dobro.“ (Hábl, 2010, s. 11–16)

Komenský také jako nejpřísnější trest v případě, že již všechny ostatní tresty selhaly, doporučuje u některých jedinců, kteří mají „tak nešťastnou povahu, že všechny mírnější prostředky nedostačují“ (Komenský, 1905, s. 12), vyloučení ze školy, a to z důvodu, aby tento žák nekazil ostatní žáky. Toto je však opravdu nejkrajnějším řešením, neboť dítě vyloučené z procesu vzdělání a výchovy představuje pro Komenského nejhorší zármutek, protože vzdělání má spásný význam, je součástí nápravy věcí lidských. Vzdělání ukázněuje lidský sklon k hříchu. Komenský pojímal školu jako dílnu k lidskosti, proto také razil myšlenku, že je třeba vyučovat všechny, všemu a všestranně. Že všem lidem se má dostávat kvalitního vzdělání.

Komenský byl stoupencem mírné kázně, přičemž fyzické tresty sice připouštěl, ale pouze v nejkrajnějších případech, neboť dle jeho názoru kázeň založena na strachu z trestu lidskou přirozenost kazí. Komenský tak ve svém díle proklamuje mírnou kázeň, kterou je nutné ve školní třídě udržovat, protože učení bez disciplíny je „jako mlýn bez vody“, zdůrazňuje důležitost kázně, která vzniká z aktivní radostné spolupráce žáků s učitelem motivované zájmem a potřebami žáků. Komenského škola měla být školou radostnou, kde žáci jsou motivováni, dychtiví rozvoje, pokroku, nabývání vědomostí, dovedností, učení.

Komenský se sice na tehdejší dobu neobvykle zabývá žákem a jeho osobností, jeho potřebami, zájmy, přizpůsobením výuky žákovi, ale jeho pojetí má do pedocentrismu daleko, centrální osobou výuky stále zůstává učitel. Žáku přísluší práce, učiteli vedení.

1.2 UČITEL JAKO VZOR ŽÁKA

Komenský také zdůrazňuje důležitost toho, aby učitel působil jako vzor žákům. Neboť intenzivněji než slova zapůsobí na dětskou duši dobrý vzor, vzor hodný následování.

Ve svém pojednání „Oživlý Fortius“ Komenský říká: „Líné povalování, mor škol, se vypudí, bude-li učitel sám dávat příklad pile, bude-li se snažit o laskavý a přátelský poměr k žákům, aby se ho nebáli jako tyrana, nýbrž milovali ho jako otce.“ (Komenský, 1876, s. 54)

Komenský zdůrazňuje, že veškeré prostředky kázně musí být takové, aby žáci mohli svého učitele milovat a vážit si ho (Komenský, 1876, s. 28). Jedině pokud je mezi žákem a učitelem vztah založen na lásce a úctě, žáci se nechají vést, a rádi se dají vést tam, kam mají býti vedeni, ale také i sami po tomto vedení touží. Učitel se tedy při kázně žáků a při udržování kázně musí snažit o to, aby ve všech žácích a při všech činnostech, ve všech pedagogických situacích byla v žácích vzbuzována úcta k Bohu, ochota pomáhat svým bližním, rozvíjena motivace k práci. A aby všechny ctnosti byly posilovány a rozvíjeny stálým činným opakováním.

2. KOMENSKÉHO MRAVNÍ VÝCHOVA

Jan Ámos Komenský přikládá velkou důležitost mravní výchově, tomuto tématu se věnuje v několika svých knihách. O mravní problematice nejdůkladněji pojednává ve Světě mravním, který tvoří šestý stupeň jeho Pansofie. Mravnímu vychovatelsví se nejvíce věnuje ve svých Didaktikách (Didactica Magna i Didaktika česká), ale také v Informato-riu školy mateřské, Pampaedii a Pravidlech chování. V Didaktice věnuje Komenský této otázce samostatnou kapitolu, která nese název „Methoda mravnosti“.

Škola hraje v mravní výchově důležitou roli. Úkolem školy dle pojetí Komenského je nejen předávat žákům vědomosti, dovednosti, roz-

víjet je rozumově, v intelektuální rovině, ale také by měla škola vést žáky k harmonii jejich povahy.

2.1 CÍL VEŠKERÉ VÝCHOVY

Stěžejní myšlenkou Komenského mravní výchovy v kontextu cíle výchovy je teleologický požadavek vědění, mravnosti a zbožnosti, což znamená, že je člověku dáno být znalým věcí, „být mocen věcí i sebe a obracet se k Bohu“, prameni všeho, přičemž všechny tři oblasti patří neodmyslitelně k sobě, a proto by se neměly od sebe oddělovat. Komenský v tomto duchu klade i otázku: „Co je vědění bez mravnosti?“, na níž odpovídá starým příslovím. „Kdo prospívá ve vědění a hyne v mravech ..., kráčí více dozadu než ku předu.“ (Komenský, 1926, s. 22) Proto je nutné, aby vzdělání bylo úzce propojeno s mravností a zbožností, jen tehdy se člověku dostává vzdělávání prospěšného, tedy vzdělání, jež rozvíjí jeho lidskost ve všech třech zmíněných dimenzích, ve vzdělávání, které člověka vede k poznání sebe a světa, k mravnosti, díky které člověk ovládá sebe, a ke zbožnosti, pomocí níž se člověk povznáší k Bohu.

2.2 HLAVNÍ CTNOSTI

Ve svých dílech Didaktika česká a Didaktika velká se Jan Ámos Komenský problematice mravní výchovy a ctností věnuje velice podrobně. Komenský je pedagogický optimista. V Nejnovější metodě jazyků rozebírá myšlenku, že „ctnosti je možno se naučit.“ Zde zaujímá na svou dobu pokrokové stanovisko, neboť myslitelé jeho doby se domnívali, že „že rozvážnost a ostatní ctnosti nebo jim odpovídající chyby rodí se s člověkem, že se ctnosti nemohou uměle získat, ani vrozené chyby napravit.“ (Komenský, 1964, s. 335)

Z hlediska mravní výchovy Komenský považuje za hlavní ctnosti, opatrnost, umírněnost, udatnost a spravedlnost. Komenský ve výše zmíněných dílech jednotlivé ctnosti nejprve stručně charakterizuje a následně se zabývá tím, jak děti a žáky můžeme vést k získání těchto ctností, jak u dětí a žáků lze tyto ctnosti rozvíjet. Moudrý člověk má správný úsudek o

věcech, nehoní se za věcmi bezcennými. Ví, co je v životě zlé a co je dobré. Umírněný zachovává míru v jídle, v pití, ve spánku, v bdění, při práci a při hře, v řeči i v mlčení. Statečnosti se člověk učí sebezpřemáháním a odříkáním. V mládí se má dítě naučit poslechnout na slovo. Spravedlivý člověk nikomu neublíží, je ochoten pomoci druhým, chová se úslužně a mile. Děti a mládež se musí naučit vytrvalosti v práci.

Při mravní výchově, stejně jako při vzdělávání, zdůrazňoval Komenský, nutnost začít včas, dokud u dětí nevzniknou špatné návyky. Proto mají dle Komenského rodiče, učitele a vychovatele začít s pěstováním ctností u dětí od nejtítlejšího věku, než se duše nakazí. A při vedení dítěte ke ctnostem, je třeba stále mít na mysli, že ctnostem se lze učit jen tím, že jsou děti ustavičně vedeny k čestnému chování a vše nečestné je potlačováno. I v dnešní době, stejně jako za doby Jana Ámose Komenského stále platí, že si musíme uvědomovat, že v první řadě rodiče a pak samozřejmě učitelé by měli pro děti a mládež svým chováním představovat pozitivní identifikační vzor. Ideální by sice bylo, kdyby takovým vzorem mohli být všichni lidé, se kterými se dítě stýká nebo je s nimi nějakým způsobem např. prostřednictvím medií, ovlivňováno. Což je ale dosti utopická myšlenka. Proto, jak říká Komenský, „zářivým příkladem spořádaného života budiž ustavičně život rodičů, pěstounů, učitelů a spolužáků. Neboť děti jsou jak opičata: všechno, co vidí, ať je to dobré nebo špatné, hned chtějí napodobovat, i když se jim neporoučí, proto se dříve naučí napodobovat, než vědět (Komenský, 1948, s. 181). Nicméně „k příkladům musí být připojeny předpisy a pravidla životní. A co nejpečlivěji musí být dítky stráženy před špatnou společností, aby se nenakazily. Nutno tedy od mládeže vším úsilím oddalovat všechny příležitosti ke zkáze, jako jsou špatné společnosti, oplzlé řeči, prázdné a neužitečné knihy (neboť příklady chyb, ať se vloudí zrakem nebo sluchem, jsou pro duši jed) a konečně zahálka, aby se děti nečinností neučily zločinnosti nebo nezakrňovaly duševně.“ (Komenský, 1948, s.179-182) Neboť dle Komenského si děti špatné věci osvojí snadněji a rychleji, než ty

dobré. Je tomu tak proto, že chybných činů a špatností je ve světě, jež nás obklopuje mnoho, zatímco dobrých činů, dobra pravdy je méně. Proto je dle Komenského „tak snadné zapadnout do špatnosti.“ (Komenský, 1964, s. 168) Komenský dokonce v Didaktice Velké tvrdí, že „špatným příkladem se dává mládež tak mocně strhnout, že předpisy o pěstování ctnosti, jež se podávají jako proti jed zla, nemají žádnou moc, nebo jen nepatrnou.“ (Komenský, 1948, s. 31)

Takto pojato učení mravní výchovy, které tvoří jádro jeho metodologie formování charakteru, je formováno v několika zásadách.

Jedná se o šest zásad v Didaktice české, které jsou v pozdější Didaktice Velké doplněné a rozšířené na deset. V následující části textu podávám pouze jejich stručné shrnutí (Hábl, 2011, s. 11–16):

1. Ctnost se pěstuje skutky, ne řečmi. Bez ctnostných činů člověk neznamená nic, je z něj jen „zbytečné břemeno země“.
2. Ctnosti se nabývá častým jednáním s jinými ctnostnými lidmi.
3. Ctnostné jednání se pěstuje činnou vytrvalou systematickou prací. Ctnost dle tohoto bodu souvisí s pílí, neboť přiměřeným a stálým zaměstnáváním ducha i těla si člověk zvnitřní pílí a zahálka se tak pro něj stává nesnesitelnou.
4. Základem všech ctností je služba druhým. V lidské přirozenosti se vyskytuje „sebeláska“, proto si každý jedinec přeje, aby péče byla věnována jen jemu. Tuto lidskou přirozenost je třeba překonávat a to právě pomocí služby druhým. Již malým dětem je třeba vštěpovat, že „se nerodíme jen sobě samým, nýbrž Bohu a bližnímu“.
5. Vedení ke ctnostem je třeba započít od nejujtějšího věku, dříve než si dítě osvojí nezpůsoby a nectnosti. Vedení ke ctnostem, položení základu dobrých mravů, zvyků, pobožnosti musí být realizováno již v útlém dětství. V malém dítěti je spíše mnoho pozitivního, což je potřeba rozvíjet od útlého věku.

6. Ctnostnosti se učí ctnostným jednáním, stálým konáním ctnostných činů.
7. Ctnosti se učí příkladem. Proto děti potřebují „živých příkladů“, kterými jsou jejich vychovatelé a učitelé. Dobrý příklad má pro dítě zásadní význam. Vzorem jsou děti daleko efektivněji vedeny k dobrému než poučováním a kázáním. Je tedy nutné, aby děti ve svém prostředí viděly jen dospělé, kteří se budou chovat způsobem, jaký sami žádají od dětí. Výchovné prostředí je vážný prostředek mravní výchovy.
8. Ctnostem se děti učí též poučováním, jehož základ spočívá v objasnění smyslu, proč je nutné dodržovat dané pravidlo. Lepšího efektu dosáhneme, pokud nutnost dodržování pravidla ilustrujeme na názorném a srozumitelném příkladu.
9. Je třeba stranit děti před kontaktem se špatnými lidmi, kteří by je mohli svést na scestí.
10. Ctnost vyžaduje kázeň. Poněvadž lidská přirozenost, která má v sobě mnoho pozitivního, ale také negativního, se ustavičně projevuje, na povrch vyplývají i ty negativní rysy osobnosti, dítě se dopouští i nectnostného jednání, je třeba děti soustavně káznit, disciplinovat.

ZÁVĚR

Komenského dílo je nadčasové a dalo by se říci, že v mnohém předčilo i dnešní diskuse, zabývající se otázkou trestu za neukázněné chování. Komenský se touto otázkou v době, kdy na ní byla jednoznačná odpověď - fyzický trest, zabývá velmi podrobně. Na danou otázku pochopitelně nedává jednoznačnou odpověď, nýbrž popisuje kdy a jak trestat. Před užitím konkrétního trestu se zabývá tím, proč k přečinu došlo, jaký byl charakter situace, za níž k přečinu došlo, jaký je charakter dítěte, které tento přečin učinilo, co mohlo být příčinou přečinu. Podob-

ně se zabývá také otázkou proč trestat, jaké prostředky jsou přiměřené k dané situaci, k danému přčinu a k danému charakteru dítěte.

Svým dílem vede Komenský učitele k reflexi situace, k sebereflexi a k uvědomění si vlastní lidskosti. Díky těmto otázkám dochází také k předcházení zneužití trestů, k eliminaci směřování výchovné kázně směrem nelidským. (Zormanová, 2017, s. 3–5)

Komenský si tyto otázky klade, neboť si uvědomuje, že bez lidskosti vychovatele jsou jakékoliv tresty málo účinné či zcela neúčinné, zato s lidskostí je výchova nadějná (Hábl, 2010, s. 11–16).

POUŽITÁ LITERATURA

- Čapek, E. (1957), Jana Ámose Komenského výchovný odkaz. Dvě studie. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Hábl, Jan (2010), Kázní k lidskosti: tělesné tresty a Komenského pojetí výchovné kázně. *Empirie*, roč. 1, č. 1.
- Hábl, J. (2011), Vzdělání mravné a nemravné: vztah poznání a ctnosti v Komenského pedagogice. *Pedagogika 2011*, roč. LXI, č. 2, s. 117–127.
- Komenský, J.A. (1876), Jan Amose Komenského drobnější spisy některé. Praha: nákladem Besedy učitelské.
- Komenský, J.A. (1926), *Didaktika česká*. Praha: Národní knihtiskárna I. L. Kober.
- Komenský, J.A. (1964), *Vybrané spisy Jana Ámose Komenského*. Praha: Samcovo knihkupectví, Sv. III.
- Komenský, J.A. (1946), *Didaktika analytická*. Praha: Samcovo knihkupectví.
- Komenský, J.A. (1948), *Didaktika velká*. Brno: Komenium.
- Komenský, J.A. (1905), *Velká didaktika*. Praha.
- Maňák, J. (2010), J. A. Komenský po 340 letech. *Komenský 2010*, č. 2, roč. 135
- Patočka, J. a kol. (1958), *Vybrané spisy Jana Ámose Komenského*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Šmahelová, B. (2010), Problematika mravní výchovy v díle J. A. Komenského. *Komenský 2010*, č. 2, roč. 135
- Zormanová, L. (2017), Škola bez kázně, mlýn bez vody jako stálé aktuální téma. NPI, Metodický portál RVP.CZ.